

11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: за станом від 24.12.2015 р.№ 918-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

12. Указ Президента України №287/2015 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України» від 6 травня 2015 року «Про стратегію національної безпеки України» <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>.

13. Сенчук А. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» – шлях до кращого майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/strategija-stalogo-rozvitku-ukrajina-2020-shljakh-do-kr-1/>.

14. Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 «Стратегія сталого розвитку "Україна 2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

1.2. Згуртованість і довіра як передумови формування екологобезпечного суспільства

1.2. Cohesion and trust as a preconditions of forming ecologically safe society

Прогресивний розвиток людства, як відомо, має багато вимірів – економічний, соціальний, техніко-технологічний, інформативно-інноваційний тощо. Проте прогресивність та цивілізованість суспільства у третьому тисячолітті не може не відображати його колективну спроможність турбуватися про екологічну безпеку населення різних регіонів світу, збереження та відновлення екологічного капіталу як окремих територій, так і планети загалом.

Тому розгляд теоретико-методичних засад забезпечення екологобезпечного суспільства потребує окремого зосередження на проблемних соціальних чинниках формування екологічної відповідальності суспільства за розв'язання екологічних проблем. Йдеться про згуртованість і взаємну довіру членів суспільства, яка може стати важелем у вирішенні багатьох актуальних проблем, зокрема екологічних.

В Україні майже кожен регіон сьогодні має великі і малі екологічні проблеми, вирішення яких потребують згуртованих зусиль громадянського суспільства. На прикладі Кіровоградської області у цьому легко переконатися. Тут викликають тривогу науковців передусім такі проблеми:

- щорічне збільшення обсягів відходів, що накопичуються у спеціально відведених місцях та відсутність сучасної системи переробки твердих побутових відходів, яка пояснюється нестачею коштів на будівництво сучасних сміттєпереробних комплексів;

- критичний технічний стан переважної більшості каналізаційних очисних споруд, а також недостатня потужність пристроїв очищення шахтних вод, які має Інгульська шахта ДП «СхідГЗК», що призводить до скидання недостатньо очищених вод у природні водні об'єкти;

- невирішеність на законодавчому рівні питань передачі місцевим державним адміністраціям повноважень у сфері розвитку природно-заповідного фонду [1, с. 132–138].

Для Кіровоградської області становить екологічну небезпеку господарська діяльність ПАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат», яка здійснюється на території Петрівського району області (добування залізної руди кар'єрним способом). На її частку припадає понад 90%

відходів, що утворюються в області. Їх переробка та утилізація залишається вкрай малою: рівень утилізації відходів порівняно з 2013 р. (48,6%) має тенденцію до зниження і у 2015 р. він склав 33%, в той час як Стратегією розвитку Кіровоградської області на період до 202 р. передбачено поступове збільшення цього показника до 71,9% у 2016 р. та до 85,4% у 2020 р. (рис. 1.2.1).

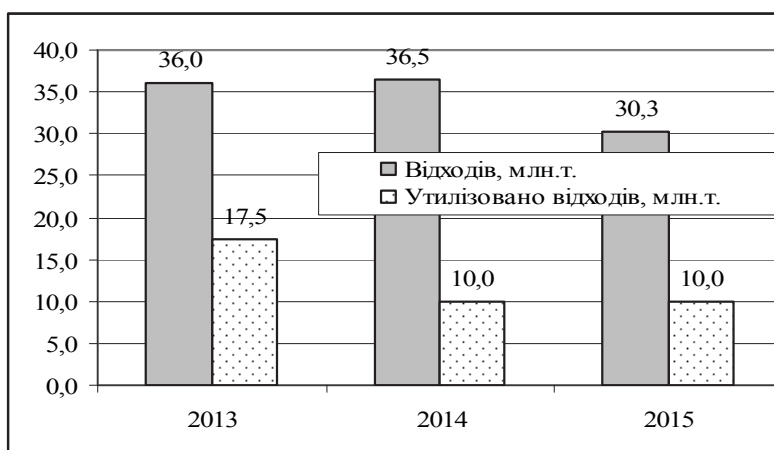

Рис. 1.2.1 Утворені та утилізовані відходи ПАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» у 2013-2015 рр. (млн. т)*

*Побудовано авторами за джерелом [1, с. 132–138]

Про руйнівні наслідки для здоров'я населення зазначених тенденцій згадують на рівні регіону переважно напередодні виборів, а потім замовчують, пояснюючи нестачею коштів, війною тощо.

Окремою проблемою, що тривалий час замовчувалася, є проблема екологічних наслідків видобутку урану для природи регіону та його населення. На окремих етапах передвиборчої боротьби у 2004 році ці питання вперше озвучили перші особи держави, проте далі обіцянок

компенсацій населенню справа не зрушилася. Аналіз медико-демографічної статистики дозволяє зосередити особливу увагу на показниках надмірної смертності населення Кіровоградської області, що перевищують середньо-українські показники. Лише у 2015 р. смертність з причин новоутворень в Кіровоградській області була на 10,5% вище, ніж в середньому по Україні (рис. 1.2.2).

Рис. 1.2.2. Показники смертності від новоутворень в Кіровоградській області і в Україні (на 10 тис. населення)*

*Побудовано авторами за джерелами [1–5]

Вважаємо, що наявність зв'язку між нарощуванням видобутку урану в Кіровоградській області і зростанням онкологічних хвороб та смертності з цих причин потребує окремого комплексного вивчення з боку вчених-медиків, біологів, фізиків-атомників, демографів. Життєво необхідним для Кіровоградської області є фінансування та реалізація програми «УРАН», яка б дозволила забезпечити створення повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь мешканців області. Проте, як засвідчують результати нашого дослідження, крім

обмеженості фінансових ресурсів суттєво заважає розв'язанню цієї проблеми низка причин:

- традиційна звичка влади замовчувати гостроту цієї проблеми та небезпечних наслідків для майбутніх поколінь;
- незрілість соціальної та екологічної відповідальності населення, соціальних партнерів;
- інформаційний «вакуум» щодо питання наслідків видобутку урану для населення області;
- нестача довіри населення до влади у питаннях екологічної безпеки й одночасно віри у можливість громад щодо вирішення проблем екологічної безпеки.

Практика засвідчує обмеженість прояву активності громад у питаннях розгортання екологічної та медико-демографічної кризи як у Кіровоградському, так і в інших регіонах України.

Варто констатувати, що українське суспільство вже заплатило високу ціну за тривалий інформаційний «вакуум» про стан екологічної безпеки. Загальновідомо, що одним із наслідків Чорнобильської катастрофи стала колосальна втрата довіри населення до влади у питаннях екологічної безпеки, що дотепер перешкоджає формуванню згуртованості громад і віри населення в те, що можна розраховувати на стійку динаміку результативних заходів за участю держави щодо збереження екологічного капіталу.

З огляду на результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, переважна більшість українців ще глибоко не усвідомлює можливі наслідки для себе екологічної небезпеки. На запитання «Як би Ви визначили екологічну ситуацію у вашому місті (селі)?» лише 25% опитаних визнали її несприятливою, 13% назвали благополучною, 55% – загалом нормальною [6].

Разом із тим, дані дослідження, проведеного у березні 2015 р. дослідницькою компанією «TNS в Україні» на замовлення Асоціації зелених України, свідчать про те, що близько 87% українців визнають екологічні питання вкрай важливими, 95,5% опитаних в різних регіонах згодні з тим, що екологічні питання повинні обговорюватися і прийматися з обов'язковою участю громадянського суспільства та українці готові самі активно брати участь у їх обговоренні та вирішенні. Іншими словами, експерти приходять до висновку, що сформувався суспільний запит на охорону навколишнього середовища за активної участі всіх громадян країни [7].

З нашої точки зору, подолання інформаційного вакууму в питаннях екологічної безпеки і відновлення довіри до соціальних партнерів та їх екологічно відповідальної поведінки (реальної, а не декларованої) потребує додаткового наукового осмислення.

Нагадаємо, що з початком перебудовчих процесів в Україні активізувалися наукові дослідження екологічного капіталу. Таким капіталом називають, як правило, природні ресурси країни, як поновлювані, так і не відновні, переважна більшість яких не має технологічних еквівалентів або інших замінників [8]. Більш вдале, на наш погляд, визначення запропонували А. Неверов, І. Деревяго та Д. Неверов, розуміючи під екологічним капіталом «вартість запасу ресурсів екосистем, здатних відтворювати (зберігати) екологічну рівновагу та пов'язані із ним екологічні блага» [9].

Між тим наукові пошуки вкрай рідко торкалися таких важливих передумов формування екологічно безпечного суспільства, як екологічна та соціальна відповідальність

громадян і громад, взаємозв'язок екологічного та соціального капіталу (під соціальним капіталом розуміємо соціальні зв'язки, побудовані на довірчих відносинах [10; 11]).

Економічний розвиток країн світу, що будується на поширенні вертикальних і горизонтальних соціальних зв'язків у системі господарювання, довірчих відносин у межах окремих корпорацій та близьких інтересів роботодавців і найманих працівників щодо нарощування прибутків, часто призводить до зменшення екологічного капіталу, загрожуючи різноманітними екологічними катастрофами в різних регіонах світу.

Міркуючи в такому сенсі, стає зрозумілою залежність між екологічним та соціальним капіталом, виявлена нами в результаті обробки даних світової статистики щодо впливу різних видів капіталу – фізичного (ПФК), людського (ПЛК), соціального (ПСК) та екологічного (ПЕК) – на національний капітал (ПНК) та показники ВВП різних країн (в якості вихідної бази було взято концепцію розгляду капіталу в узагальненій формі як суми фізичного, людського, соціального, демографічного, культурного, фінансового, природного капіталів, якої дотримуються багато науковців, зокрема І. Орлов, В. Бушуєв, В. Голубєв [12], та яка підтверджена статистичними даними різних країн світу) (табл.. 1.2.1).

Пояснення такої залежності бачимо в тому, що сьогодні соціальний капітал (соціальні зв'язки, довіра, що об'єднують людей у спільній виробничій діяльності) поки спрацьовує переважно заради економічних інтересів, часто нехтуючи інтересами екологічними. Зрозуміло, що означена тенденція є небезпечною і потребує зламу. Більш детальний аналіз на прикладі окремих високорозвинених країн показує лише

поодинокі винятки із такої загальної тенденції, що дозволяє зберігати екологічний капітал завдяки нарощуванню громадянської активності та взаємодії соціальних партнерів у збереженні природних ресурсів.

Таблиця 1.2.1

**Приведений національний капітал країн світу,
млрд. дол. США на одну людину (фрагмент)***

Країни світу	ПНК	ПФК	ПЛК	ПСК	ПЕК	ВВП
	млн. дол. на одну людину					дол. на одну особу
Чад	1,098	0,024	0,613	0,000	0,461	1236
Гвінея	2,628	0,017	0,728	0,422	1,461	573
...
Австралія	3,663	0,856	1,237	1,096	0,474	68219
Швеція	3,683	0,847	1,252	1,177	0,406	58491
Канада	3,650	0,890	1,226	1,327	0,206	50398
США	4,158	1,081	1,201	1,33	0,545	54597
Німеччина	4,031	0,836	1,235	1,358	0,601	47590
Коста-Ріка	4,496	0,252	1,234	1,435	1,575	10083
Росія	2,656	0,361	0,628	1,452	0,215	12926
Норвегія	4,224	1,22	1,251	1,472	0,281	97013
Італія	4,277	0,697	1,312	1,496	0,772	35823
Японія	4,177	0,775	1,060	1,506	0,836	36332
Чехія	3,834	0,574	1,098	1,59	0,573	19563
Україна	3,139	0,161	0,824	1,650	0,504	3055

*Фрагмент таблиці містить скорочений перелік країн; тут і далі ПНК – приведений національний капітал, ПФК – приведений фізичний капітал, ПЛК – приведений людський капітал, ПСК – приведений соціальний капітал, ПЕК – приведений екологічний капітал (у млн. дол. США на одну особу за даними 2011 р.); наведена інформація відображає результати оцінювання складових національного капіталу за джерелом [12, с. 138–139].

Викладене дозволяє зробити висновок, що незалежно від рівня розгляду проблеми (регіонального або глобального) настав час зрозуміти, що екологічна безпека, екологічний капітал стає все більш залежним від здатності людей бути відповідальними та згуртованими у питаннях екологічної безпеки. Слід усвідомити, що прогресивний розвиток суспільства, подолання гострих соціально-економічних проблем в сучасному світі не може відбуватися за межами екосистеми.

Взаємозв'язок соціального і екологічного капіталу має бути гармонійним, а не руйнівним. У цьому сенсі вважаємо за необхідне формування соціального капіталу нової, прогресивної якості, який би спрацьовував на відновлення природних ресурсів, збереження та накопичення екологічного капіталу, запобігання небезпечних екологічних наслідків. Тому перспективи подальших досліджень бачимо у розробці механізмів формування екологобезпечного суспільства на основі формування згуртованості і довірчих відносин, орієнтованих на досягнення екосоціальної безпеки та збереження екологічного капіталу країни.

Література до розділу 1.2

1. Екологічний паспорт Кіровоградської області. – Кіровоградська ОДА. – 138 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/kirovogradska>
2. Статистичний щорічник України за 2013 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2014. – 534 с.
3. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – 552 с.
4. Статистичний щорічник України за 2014 рік: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>.
5. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2015 рік / [за ред. Л.Б. Дівель]. – Кропивницький, 2016.– 488 с.
6. Ставлення населення до питань охорони довкілля / Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/stavlennya-naselennya-do-pitan-okhoroni-dovkillya>.
7. Опитування TNS в Україні. – Режим доступу : <http://ecology.unian.ua/naturalresources/1062865-perevajnu-bilshist-ukrajintsiv-turbue-ekologichna-situatsiya-v-krajini-opituvannya.html>.

8. What is environmental capital? / Law dictionary. – Режим доступу : <http://thelawdictionary.org/environmental-capital/>.

9. Экологический капитал : содержание и теория воспроизводства / А. В. Неверов, И. П. Деревяго, Д. А. Неверов // Механізм регулювання економіки. – 2010. – Т. 1. – № 3. – С. 32–45.

10. Семикіна М. В., Волчкова Г. К. Оцінка взаємозв'язку соціального капіталу з розвитком національної економіки / М. В. Семикіна, Г. К. Волчкова // Інноваційна економіка. – 2015. – № 4. – С. 5–12.

11. Semykina M. V., Volchkova G. K., Belyak T. A. Corporate culture's development as a prerequisite for the accumulation of social capital / M. V. Semykina, G. K. Volchkova, T. A. Belyak // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. – P. 98–103.

12. Бушуев В. В., Голубев В. С., Орлов И. Б. Введение в системную теорию капитала / В. В. Бушуев, В. С. Голубев, И. Б. Орлов. – М. : ЛЕНАНД, 2013. – 176 с.

1.3. Теоретичні підходи для розвитку еко-дружного суспільства

1.3. Theoretical approaches to ensure eco-friendly society

Since about thirty years quality of life as a central societal goal has guided national policy. The concept of quality of life replaced the idea of wealth as then dominant goal of societal development. The very broad and multidimensional notion of quality of life enlarged the perspective of societal development by considering not only economic aspects but also social and ecological concerns. Nowadays, the concept of quality of life is